

Maria Skoczek

TURYSTYKA WIEJSKA JAKO CZYNNIK OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W HISZPANII I PORTUGALII

Wprowadzenie

W krajach Europy Zachodniej rozwój turystyki wiejskiej, przede wszystkim agroturystyki, rozpoczął się w latach pięćdziesiątych (we Francji, Szwajcarii) i sześćdziesiątych (w Irlandii, Wielkiej Brytanii, Austrii, Włoszech). Był on początkowo traktowany jako jeden z czynników aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich. Zakładano, że pozwoli to na tworzenie nowych źródeł dochodów dla mieszkańców wsi oraz na modernizację infrastruktury technicznej. Poprawa warunków życia na wsi i zwiększenie oferty miejsc pracy poza rolnictwem miały powstrzymać ucieczkę młodzieży do miast. Okazało się jednak, że rozwojem bazy turystycznej na obszarach wiejskich interesują się w większym stopniu ludzie z zewnątrz (tzw. „nowi rolnicy” – *nouveau ruraux*) niż ludzie mieszkający na nich od lat. Turystyka rozwijała się przede wszystkim na obszarach o znaczących walorach przyrodniczych, atrakcyjnych zarówno dla turystów jak i przybywających z innych stron właścicieli obiektów noclegowych, traktujących świadczenie usług turystycznych jako główne a nie dodatkowe źródło utrzymania. Nawet jednak na takich obszarach liczba osób emigrujących do miast była znacznie wyższa od liczby „nowych rolników”.

Wyludnianie obszarów wiejskich doprowadziło do zniszczenia wielu dawnych domów, stanowiących istotny element krajobrazu kulturowego. Prowadzona pod auspicjami UNESCO akcja ratowania zabytków tworzących światowe dziedzictwo kulturowe była zapewne jednym z czynników stymulujących władze lokalne do zadbania także o tradycyjne budownictwo i zachowanie tradycyjnego stylu życia, stanowiących ważne walory turystyczne danej miejscowości. W latach dziewięćdziesiątych w programach Unii Europejskiej dotyczących rozwoju turystyki na obszarach wiejskich, obok wymienionych wyżej celów, pojawił się nowy a mianowicie ochrona dziedzictwa kulturowego.

Krajem, w którym stosunkowo wcześniej zwrócono uwagę na konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego wsi jest Portugalia. Obiecujące wyniki realizacji rozpoczętego w 1979 roku programu rozwoju turystyki wiejskiej, znanego pod nazwą *Turismo de Habitação* zachęciły do podobnych działań rządy niektórych wspólnot autonomicznych Hiszpanii (Galicji, Asturii, Kantabrii, Andaluzji).

Ponad dwudziestoletnie doświadczenia Portugalii i Hiszpanii w realizacji różnych inicjatyw zmierzających do rozbudowy na obszarach wiejskich bazy turystycznej o stosunkowo wysokim standardzie wskazują, że istnieje zainteresowanie tego typu ofertą, zarówno ze strony turystów krajowych jak i zagranicznych. Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego znajdują coraz więcej zwolenników również w innych krajach. Liczne przykłady renowacji dawnych pałaców i dworów wiejskich w celu przekształcenia ich w hotele, pensjonaty lub zajazdy turystyczne, z jakimi mamy do czynienia w Polsce, wskazują na rosnące zainteresowanie takim kierunkiem rozwoju turystyki wiejskiej również w naszym kraju.

W poniższym tekście przedstawiam charakterystykę portugalskich i hiszpańskich inicjatyw podejmowanych przez społeczności lokalne, mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez rozwój turystyki wiejskiej. Wykorzystuję w nim przede wszystkim materiały wydawane przez instytucje rządowe i prywatne zajmujące się promocją turystyki oraz własne obserwacje terenowe z lat 1996-2003.

1. Portugalia

Pierwszą inicjatywą w zakresie działań na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej był ogłoszony przez Ministerstwo Turystyki (*Secretaría de Estado de Turismo*) program *Turismo de Habitação*, rozpoczęty w 1979 r., na podstawie wydanej w 1978 r. ustawy (*Ley de Turismo de Habitação*). Jego głównymi celami były zróżnicowanie oferty turystycznej Portugalii, adresowanej przede wszystkim do gości z zagranicy (Wielkiej Brytanii, Holandii i Belgii) oraz ochrona szczególnie cennych zabytków architektury na obszarach wiejskich. Początkowo program realizowano w 4 obszarach północnej Portugalii, w dolinach rzek Lima, Vouga i Duero. Szczególne zainteresowanie możliwością świadczenia usług turystycznych wykazali mieszkańcy gminy Ponte de Lima, w której było wiele dworów wiejskich (*quintas, casas solariegas*), wykorzystywanych często jako drugie domy przez ludzi, którzy wyemigrowali do Porto lub Lizbony i tam zamieszkali na stałe. Od 1983 r. właściciele obiektów turystycznych objętych programem *Turismo de Habitação* mogli korzystać ze specjalnych subwencji. Pozwoliło to na stopniowe rozszerzenie zakresu świadczonych usług turystycznych o różne formy czynnego wypoczynku, kameralne imprezy kulturalne itp.

W 1986 r. przyjęto rządowy program Turystyki na Obszarach Wiejskich (*Turismo no Espaço Rural*), obejmujący cztery kategorie obiektów noclegowych, w których maksymalna liczba pokoi wynajmowanych turystom wynosi 10:

- *Turismo de Habitação* – dwory i rezydencje wiejskie o szczególnych walorach architektonicznych, pod względem standardu świadczonych usług porównywalne z hotelami wyższej i średniej klasy;
- *Turismo Rural* – dawne domy wiejskie, których właściciele wynajmują pokoje gościom i zapewniają im wyżywienie, a przynajmniej śniadanie i możliwość korzystania z kuchni;
- *Agroturismo* – kwatery turystyczne w gospodarstwach rolnych, których właściciele uzyskują większość dochodów z produkcji rolnej.

- *Casas de Campo* – domy w miejscowościach o dużych walorach turystycznych, wynajmowane turystom (*Turismo no Espaço Rural. Portugal – Guia Oficial 2001*).

W połowie lat osiemdziesiątych liczba obiektów noclegowych zaliczonych do tych kategorii wynosiła 150 (Such Climent, García Carretero 2001:195), w 1989 r. było ich 195, w 1999 r. – 529 (tabela 1), a w 2001 r. – 667 (tabela 2). Najwięcej obiektów noclegowych zlokalizowanych na obszarach wiejskich znajduje się w północnej Portugalii, jednak coraz częściej pojawiają się one także w innych regionach kraju, zarówno w odwiedzanych przede wszystkim przez turystów zagranicznych – Algarve, Madera czy Azory, jak i w mało znanych do niedawna zakątkach Portugalii, takich jak wsie regionów Beiras i Alentejo (rycina 1).

Tab. 1. Rozwój bazy turystycznej na obszarach wiejskich w Portugalii w latach 1989-1999 (liczba obiektów)

Tab. 1. Development of tourist facilities in the rural areas of Portugal in 1989-1999 (number of objects)

Regiony turystyczne	1989	1999			
	Ogółem	Ogółem	TR	TH	AG
Costa Verde	72	170	79	78	13
Montanhas	43	129	52	42	33
Costa de Prata	24	71	30	25	15
Costa de Lisboa	21	33	14	17	–
Planicies	29	77	27	17	20
Algarve	6	15	9	3	1
Azory	–	14	3	11	–
Madera	–	20	7	13	–
OGÓLEM	195	529	221	206	82

TR – Turismo Rural, TH – Turismo de Habitação, AG – Agroturismo

Źródło: *Turismo no Espaço Rural – Portugal*, cytowane za: Canoves Valiarte y Villarino Perez, 2000.

TR – Turismo Rural, TH – Turismo de Habitação, AG – Agroturismo

Source: *Turismo no Espaço Rural – Portugal*, quoted after: Canoves Valiarte y Villarino Perez, 2000.

Jak już wspomniano, obiekty turystyczne powstające na obszarach wiejskich w Portugalii wyróżniają się wysokim standardem. W poszczególnych miejscowościach istnieją pojedyncze pensjonaty, a w większości gmin liczba takich obiektów wynosi od 3 do 10. Zaledwie w kilku gminach występuje większa koncentracja pensjonatów wiejskich i/lub gospodarstw agroturystycznych. Na pierwszym miejscu należy wymienić gminę Ponte de Lima (tabela 2), w której rozpoczęto rządowy program *Turismo de Habitação*. Obecnie w miasteczku Ponte de Lima mają swoją siedzibę prywatne firmy marketingowe, zajmujące się promocją turystyki wiejskiej – *Solares de Portugal*¹ i *Privetur* (Ellingham, Fisher, Kenyon 2000:25). Po kilkanaście obiektów noclegowych, zarejestrowanych pod marką TER (*Turismo no Espaço*

¹ Na stronie internetowej *Solares de Portugal* w grudniu 2002 r. znajdowała się oferta 32 najbardziej luksusowych pensjonatów wiejskich, oferujących łącznie 155 miejsc noclegowych. Większość z nich – 104 miejsca w 20 pensjonatach znajduje się w północnej Portugalii, pozostałe w pobliżu wybrzeży w centralnej części kraju, w okolicach Lizbony oraz w Algarve (<http://www.manorhouses.com/mhcottages/index.html>)

Rural) znajduje się także w gminach od dawna odwiedzanych przez turystów, takich jak Viana do Castelo i Barcelos w północnej Portugalii, Sintra w pobliżu Lizbony, a także na wyspie São Miguel w Archipelagu Azorów (*Turismo no Espaço Rural. Portugal – Guia Oficial 2001*).

Tab. 2. Baza turystyczna na obszarach wiejskich Portugalii w 2001 r.

Tab. 2. Tourist facilities in the rural areas of Portugal in 2001

Regiony	Liczba obiektów					
	Ogółem	TR	TH	AG	CC	HR
Porto e Norte de Portugal	274	134	98	37	5	–
W tym Ponte do Lima	44	23	16	5	–	–
Beiras	122	44	41	25	12	–
Lisboa e Vale do Tejo	104	42	43	14	1	4
Alentejo	85	32	13	35	4	1
Algarve	19	12	3	3	1	–
Azory	32	8	13	2	9	–
Madera	31	8	15	–	7	1
OGÓLEM	667	280	226	116	39	6

TR – Turismo Rural, TH – Turismo de Habitação, AG – Agroturismo, CC – Casas de campo, HR – Hotel Rural

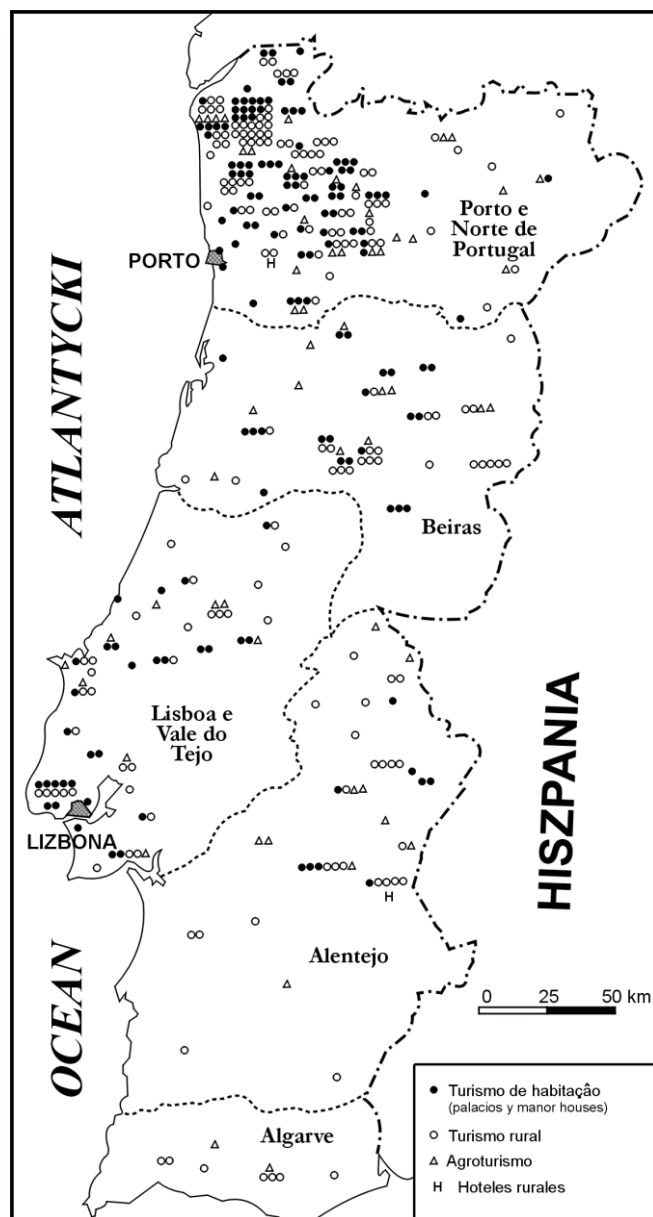
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Turismo no Espaço Rural. Portugal – Guia Oficial 2001*, ICEP Portugal, Direcção Geral do Turismo, Lisboa

TR – Turismo Rural, TH – Turismo de Habitação, AG – Agroturismo, CC – Casas de campo, HR – Hotel Rural

Source: author's own study based on *Turismo no Espaço Rural. Portugal – Guia Oficial 2001*, ICEP Portugal, Direcção Geral do Turismo, Lisboa.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych w ramach programu LEADER II pojawiła się nowa inicjatywa stowarzyszeń na rzecz integralnego rozwoju gminy, mająca na celu zainteresowanie świadczeniem usług turystycznych społeczności lokalnych, nazwana *Aldeias de Portugal* (Wsie Portugalii). Polega ona na porozumieniu zawartym przez gospodarzy z danej wsi; jeden z nich prowadzi usługi gastronomiczne, pozostali wynajmują gościom pokoje. W 1998 r. inicjatywę tę podjęło około 100 właścicieli gospodarstw w 7 wsiach położonych w górach północnej Portugalii, między innymi w Aldeia de Soajo znajdującej się w granicach Parku Narodowego Peneda-Gerés. Wkrótce podpisano porozumienie z Włochami i Holandią o utworzeniu programu rozwoju turystyki wiejskiej pod nazwą „Wsie z Tradycją”, którego celem ma być wymiana doświadczeń dotyczących organizacji usług turystycznych oraz różnicowania oferty turystycznej i promocji walorów kulturowych w niewielkich miejscowościach położonych w atrakcyjnych dla turystów regionach. Jednym z projektów realizowanych w ramach tej akcji jest odbudowa 11 starych domów znajdujących się we wsi Branda da Avelreira w gminie Melgaço (przy granicy z Hiszpanią) i stworzenie wioski turystycznej. Jest to wspólna inicjatywa trzech lokalnych stowarzyszeń integralnego rozwoju wsi: Adriminho (Associação de Desenvolvimento Rural Integrado do Vale do Minho), Adril (Associação de Desenvolvimento Rural

Integrado do Lima) i Atahca (Associação do Desenvolvimento das Terras Altas do Homem, Cávado e Ave) (Pessoas e Lugares 2000,12-13).

Ryc. 1. Baza turystyczna na obszarach wiejskich Portugalii
Źródło: C. Cavaco 1995.

Fig. 1. Tourist facilities in the rural areas of Portugal
Source: C. Cavaco 1995

2. Hiszpania

Pierwszy krajowy program rozwoju turystyki wiejskiej, *Programa de Casas de Labranza*, rozpoczęto w 1967 r.; jego celem miało być stworzenie bazy noclegowej i usług towarzyszących poprzez odbudowę domów wiejskich (Nácher, Szmulewicz 2001). W latach 1967-1977 liczba gospodarstw wiejskich świadczących usługi turystyczne wzrosła z 834 do 9 250, a liczba oferowanych przez nie miejsc noclegowych z 1 152 do 34 220 (Cals, Capellá, Vaqué 1995, 51).

W latach osiemdziesiątych zagadnienia związane z rozwojem turystyki znalazły się gestii rządów wspólnot autonomicznych (*comunidades autónomas*), co ułatwiło podejmowanie inicjatyw władzom lokalnym. Od momentu przystąpienia Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej (1986 r.) korzystały one także z różnego rodzaju dotacji dla projektów integralnego rozwoju wsi, realizowanych w ramach Polityki Rolnej Wspólnoty Europejskiej. Znaczący wzrost lokalnych inicjatyw na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej nastąpił w latach dziewięćdziesiątych, dzięki programom unijnym LEADER I (1991-1994) i LEADER II (1994-1999) oraz narodowym planom rozwoju turystyki FUTURES I (1992-1995) i FUTURES II (1996-1999), w których szczególnym poparciem cieszyły się małe projekty podejmowane przez społeczności lokalne (*Grupos de Acción Local – GAL*). Istotną rolę w finansowaniu infrastruktury turystycznej na obszarach wiejskich pełni także Program Rozwoju i Różnicowania Gospodarki Wsi (*Programa de Desarrollo y Diversificación Económica de Zonas Rurales – PRODER*), funkcjonujący od połowy lat dziewięćdziesiątych na obszarach pozostających poza zasięgiem programów unijnych. Ponad 50% dotacji przeznaczonych na rozwój wsi w ramach programu LEADER I przeznaczono na turystykę. W latach 1994-1999 w ramach programu LEADER II zrealizowano 1076 projektów turystycznych, co stanowiło blisko 25% wszystkich projektów rozwoju wsi współfinansowanych dzięki dotacjom unijnym; 30% dotacji na rozwój wsi przyznano na turystykę. Większość projektów dotyczących infrastruktury turystycznej dotyczyło ochrony dziedzictwa kulturowego (Foronda Robles 2002). Za szczególne osiągnięcie uznano adaptację na cele turystyczne tradycyjnych budynków wiejskich a także rekonstrukcję całych osiedli wiejskich opuszczonych przed kilkunastu laty przez mieszkańców (tzw. *pueblos abandonados*) oraz budowę kilkunastu wiosek turystycznych (*villas turísticas*). Zwrócono też uwagę na promocję turystyki wiejskiej, zwłaszcza zaś imprez folklorystycznych i kulturalnych oraz rzemiosła i gastronomii typowych dla danego regionu (Velasco 2002: 9). Pod koniec 2001 r. przyjęto ostateczne ustalenia co do strategii rozwoju obszarów wiejskich do roku 2006. Po raz pierwszy program unijny LEADER PLUS i program krajowy PRODER II obejmą wszystkie obszary wiejskie Hiszpanii. Wśród celów obu programów na pierwszym miejscu znalazła się waloryzacja dziedzictwa naturalnego i kulturowego, zaś jedną z przyjętych strategii rozwoju wsi jest „tworzenie nowych produktów i usług, które będą odzwierciedlać specyfikę danego obszaru”. Na zorganizowanej w początkach marca 2003 r. w Madrycie prezentacji inicjatyw lokalnych dotyczących rozwoju obszarów wiejskich *La nueva imagen rural (Nowy obraz wsi)* przedstawiciele lokalnych biur PRODER II oraz stowarzyszeń wiejskich reklamowali przede wszystkim

ofercie turystyczną poszczególnych regionów (*comarcas*) oraz wyroby lokalne: produkty żywnościowe i rękodzieło artystyczne.

W wielu wspólnotach autonomicznych Hiszpanii powstały rządowe instytucje odpowiedzialne za rozwój turystyki na obszarach wiejskich (*Consejerías de Turismo y Agricultura*) i stowarzyszenia turystyki wiejskiej, których zadaniem była promocja lokalnych produktów turystycznych oraz standaryzacja istniejących na wsi obiektów noclegowych. Prawie w każdej z 17 hiszpańskich wspólnot autonomicznych istnieją odrębne kategorie gospodarstw wiejskich świadczących usługi turystyczne. Różne są także kryteria, jakie muszą spełniać właściciele wiejskiej bazy turystycznej ubiegający się o kredyty. Na przykład w Katalonii, gdzie inicjatywy rządowe na rzecz promowania rozwoju turystyki wiejskiej podejmowano od 1983 r., uznano, że głównym ich celem ma być różnicowanie źródeł dochodów rolników, a zatem świadczeniem usług turystycznych na wsi winni zajmować się mieszkańcy prowadzący gospodarstwa rolne. Natomiast w Galicji, w polityce rozwoju turystyki wiejskiej realizowanej od początku lat dziewięćdziesiątych, wzorowano się na doświadczeniach portugalskich. Szczególnie popierano właścicieli starych domów, którzy zdecydowali się na ich odnowienie i przekształcenie w pensjonaty. Z kredytów na rozbudowę obiektów noclegowych mieli prawo korzystać właściciele domów wiejskich, wybudowanych co najmniej 50 lat wcześniej, niezależnie od tego czy zajmowali się rolnictwem czy nie (García Ramón, Canoves, Valdovinos 1995). Również w innych wspólnotach autonomicznych północnej Hiszpanii (promowanej w przewodnikach i folderach turystycznych jako *España verde* – zielona Hiszpania) tzn. w Kantabrii, Asturii i Kraju Basków kredyty na przebudowę, modernizację lub wyposażenie wewnątrz domów mogą otrzymać mieszkańcy wsi zajmujący się świadczeniem usług turystycznych i nie prowadzący gospodarstwa rolnego.

Jako przykład regulacji prawnych dotyczących kategoryzacji wiejskich obiektów noclegowych może służyć rozporządzenie wydane w 1997 r. przez rząd wspólnoty autonomicznej Kantabrii², zgodnie z którym ustalono 5 kategorii obiektów noclegowych na obszarach wiejskich:

- *Palacios y Casonas cantabras* – obiekty o szczególnych walorach architektonicznych, które zostały wpisane na listę obiektów dziedzictwa kulturowego; standard świadczonych w nich usług turystycznych powinien być taki sam jak w hotelach średniej klasy (3-gwiazdkowych);
- *Posadas de Cantabria* – obiekty o walorach architektonicznych charakterystycznych dla różnych regionów wiejskich Kantabrii (*comarcas del medio rural de Cantabria*); minimalny zakres usług turystycznych to nocleg ze śniadaniem; liczba pokoi dostępnych dla turystów od 3 do 15, każdy pokój musi mieć oddzielną łazienkę;
- *Casas de Labranza* – domy na terenie gospodarstw rolnych, których właściciele zajmują się rolnictwem i oferują turystom nocleg ze śniadaniem; liczba pokoi dostępnych dla turystów od 3 do 8;

² Decreto 31/1997 de 23 de abril, por el que se regulan los alojamientos y actividades turísticas en el medio rural de Cantabria.

- *Viviendas Rurales* – domy lub części domów (wyraźnie oddzielone od mieszkania właściciela) wynajmowane turystom, wyposażone w łazienkę, kuchnię i pokój wypoczynkowy;
- *Alberques Turísticos* – schroniska turystyczne, w których są oferowane noclegi w pokojach lub salach zbiorowych (do 20 osób) oraz usługi gastronomiczne przez co najmniej 6 miesięcy w roku, wpisane do rejestru przedsiębiorstw turystycznych – *Registro de Empresas Turísticas (Normativa ... 1997)*.

Dla wspólnoty autonomicznej Kastylii i Leon w 1993 r. ustalono³ trzy główne kategorie obiektów noclegowych na obszarach wiejskich (w miejscowościach liczących do 3000 mieszkańców):

- *Posadas* – stare budynki mieszkalne lub gospodarskie o szczególnych walorach architektonicznych (pałace, zamki, dwory, klasztory, młyny itp.), przekształcone w pensjonaty lub hotele, funkcjonujące na podobnych zasadach jak wszystkie pensjonaty i hotele w Kastylii i Leon;
- *Casas Rurales* – domy do wynajęcia lub pokoje w domu właściciela wynajmowane gościom, wyposażone w oddzielną łazienkę i kuchnię; maksymalna liczba gości – 10; czynne co najmniej 6 miesięcy w roku, w tym obowiązkowo w czerwcu, lipcu i sierpniu;
- *Centros de Turismo Rural* – domy letniskowe, w których można przyjąć od 11 do 30 osób, wyposażone w urządzenia pozwalające gościom na czynny wypoczynek, organizowany przez właściciela domu; czynne co najmniej 6 miesięcy w roku, w tym obowiązkowo w czerwcu, lipcu i sierpniu (*Tu casa...* bez daty).

Analiza katalogów zawierających ofertę usług turystycznych wydawanych przez stowarzyszenia turystyki wiejskiej, działające w różnych wspólnotach autonomicznych Hiszpanii, wskazuje na szczególną promocję aktywnego wypoczynku w miejscowościach o walorach przyrodniczych i kulturowych⁴. Przy prezentacji poszczególnych obiektów noclegowych zwraca się uwagę na ich tradycyjną architekturę i wyposażenie wnętrza, regionalną kuchnię, rodzinną atmosferę, możliwość zakupu miejscowych produktów rolnych lub wyrobów rękodzielniczych.

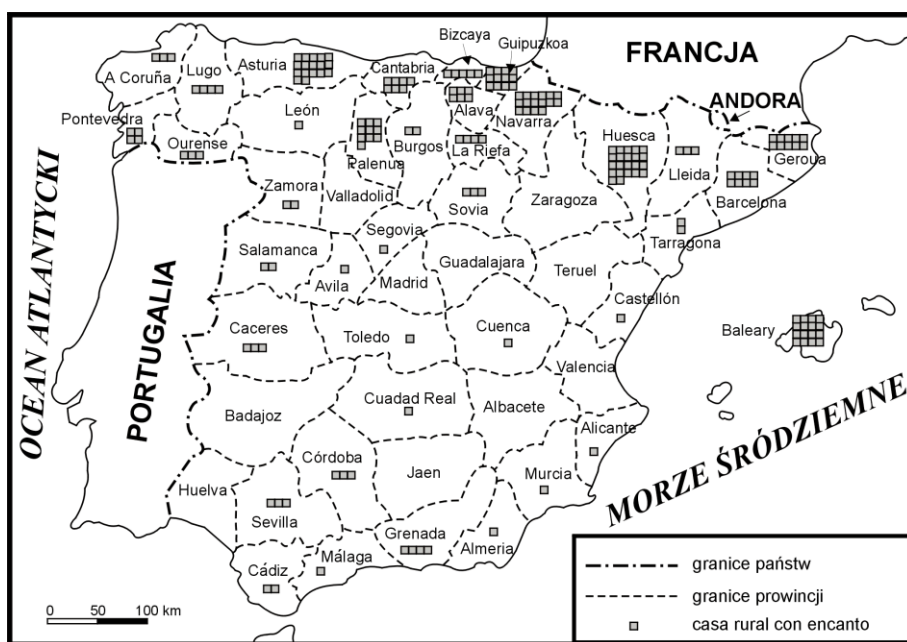
Pod koniec lat dziewięćdziesiątych podjęto działania na rzecz ogólnokrajowej promocji najbardziej atrakcyjnych pensjonatów wiejskich. W przewodniku *Casas rurales con encanto*, wydanym w 2000 r., zamieszczono informacje o 193 pensjonatach, których goście mogą poznać walory kulturowe typowe dla różnych obszarów wiejskich Hiszpanii. Przedstawione w tym przewodniku obiekty noclegowe zostały sklasyfikowane w 4 kategoriach: do najwyższej (4*) zaliczono pensjonaty o bardzo

³ Decreto 298/1993 de 2 de diciembre de la Junta de Castilla y León, sobre ordenación de alojamientos de Turismo Rural.

⁴ Na przykład w katalogu *Alojamientos Rurales Cantabria – Guía 2002*, wydanym przez *Asociación de Turismo Rural* (Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej) zawierającym informacje o 149 obiektach noclegowych (18 *casas y palacios cantábricos*, 92 *posadas de Cantabria*, 4 *casas de labranza*, 35 *viviendas rurales*) przedstawiono propozycje 4 tras turystycznych prowadzących przez miejsca, w których znajdują się najważniejsze zabytki romańskie (kościóły i klasztory leżące wzdłuż Drogi Świętego Jakuba – *Camino a Santiago* – pierwszego szlaku pielgrzymkowego wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO).

wysokim standardzie, znajdujące się w obszarach o szczególnie dużych walorach turystycznych, do kolejnych – 3* – pensjonaty, w których istnieją komfortowe warunki wypoczynku, ale zachowane jest wyposażenie typowe dla starych domów wiejskich; 2* – pensjonaty, których właściciele zachowują tradycyjny styl życia, zlokalizowane w pobliżu miejsc o szczególnych walorach przyrodniczych lub kulturowych; 1* – pensjonaty, które wyróżniają się wśród innych obiektów świadczących usługi turystyczne w danej miejscowości rodzinną atmosferą. Do przedstawionych wyżej kategorii zaliczono odpowiednio: 20, 31, 41 i 9% zaprezentowanych pensjonatów. Ich rozmieszczenie przedstawiono w tabeli 3 i na rycinie 2. Ponad 50% *casas rurales con encanto* znajduje się w północnej Hiszpanii, w obszarach górskich Galicji (prowincje A Coruña, Lugo, Ourense i Pontevedra), Asturii i Kantabrii oraz w Pirenejach (prowincje Guipuzkoa, Navarra, Huesca). Kilkanaście tego typu pensjonatów powstało na Majorce, pojedyncze w innych znanych regionach turystycznych Hiszpanii (np. na wyspach Teneryfa, La Gomera, La Palma i El Hierro w archipelagu Wysp Kanaryjskich, w prowincjach Córdoba, Granada, Sevilla, Cádiz, Málaga i Almería w Andaluzji). Regiony znacznej koncentracji *casas rurales con encanto* to jednocześnie obszary, w których istnieje największa baza turystyki wiejskiej w Hiszpanii. Dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych zaczęto promować turystykę wiejską w centralnej części kraju, zwłaszcza w Estremadurze i Kastyli – La Mancha.

Ryc. 2. *Casas rurales con encanto* według prowincji
 Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Flaño, J. Grandr 2000

Fig. 2. *Casas rurales con encanto* according to provinces
 Source: author's own study based on J. Flaño, J. Grandr 2000

Tab. 3. Rozmieszczenie i kategorie *casas rurales con encanto* w 2000 r.Tab. 3. Distribution and categories of *casas rurales con encanto* in 2000

Prowincja	Ogółem	4*	3*	2*	1*
A Coruña	3	1	–	2	–
Alicante	1	–	–	1	–
Almería	1	–	1	–	–
Araba/Alava	6	–	4	2	–
Asturia	17	2	5	10	–
Avila	1	–	–	1	–
Baleary	16	16	–	–	–
Barcelona	8	–	3	4	1
Bizcaia/Vizcaya	5	–	2	3	–
Burgos	2	1	–	1	–
Cáceres	3	1	1	1	–
Cádiz	2	1	–	1	–
Canarias	8	3	4	1	–
Cantabria	7	1	1	1	4
Castellón	1	–	–	1	–
Ciudad Real	1	–	–	–	1
Córdoba	3	–	1	2	–
Cuenca	1	–	–	1	–
Guipuzkoa	12	3	5	4	–
Girona	10	3	6	1	–
Granada	4	3	1	–	–
Huesca	22	1	4	9	8
La Rioja	4	1	3	–	–
León	1	–	1	–	–
Lleida	3	–	1	2	–
Lugo	4	1	–	2	1
Málaga	1	–	1	–	–
Murcia	1	–	–	1	–
Nafarroa/Navarra	14	–	5	9	–
Ourense	3	–	1	2	–
Palencia	10	–	1	6	1
Pontevedra	4	–	2	2	–
Salamanca	2	1	1	–	–
Salamanca	1	–	–	1	–
Sevilla	3	–	1	2	–
Soria	3	–	1	2	–
Tarragona	2	–	1	1	–
Toledo	1	–	1	–	–
Zamora	2	–	–	2	–
OGÓLEM	193	39	60	78	16

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Flaño, J. Grandr 2000.

Source: author's own study based on J. Flaño, J. Grandr 2000.

Oferta zamieszczona w przewodniku *Casas rurales con encanto* nie zawiera pełnej informacji o pensjonatach znajdujących się w odrestaurowanych starych domach lub budynkach należących do posiadłości wiejskich w Hiszpanii. W katalogach wydawanych przez instytucje i stowarzyszenia zajmujące się promocją turystyki wiejskiej w poszczególnych prowincjach lub wspólnotach autonomicznych Hiszpanii można znaleźć informacje o wielu podobnych obiektach, znajdujących się w miejscach o szczególnych walorach przyrodniczych i kulturowych. Dobrym przykładem mogą być katalogi zawierające informacje o obiektach noclegowych na obszarach wiejskich położonych w zasięgu wyjazdów weekendowych mieszkańców Madrytu, w północnej części Wspólnoty Autonomicznej Madrytu⁵ oraz w prowincjach Segovia i Guadaluajara⁶. W wielu z nich, obok pobytów typowo wypoczynkowych, organizowane są także szkolenia, narady przedsiębiorców i inne imprezy, co zapewnia bardziej systematyczne dochody.

Refleksje końcowe

Przedstawione wyżej przykłady tworzenia nowej bazy turystycznej na obszarach wiejskich Hiszpanii i Portugalii wskazują na wzrost zainteresowania wykorzystaniem istniejących na nich zasobów mieszkaniowych i zachowaniem elementów tradycyjnej kultury materialnej i duchowej. Czynnikiem sprzyjającym temu procesowi są programy Unii Europejskiej zmierzające do poprawy sytuacji regionów słabiej rozwiniętych oraz regionów, w których występują problemy strukturalne, rozbudowa sieci dróg kołowych, umożliwiająca szybki dojazd do wielu zakątków kraju oraz zmiany na rynku pracy. Istotną rolę w zagospodarowywaniu na cele turystyczne dawnych zabudowań wiejskich odegrali ludzie powracający do północnej Portugalii i Galicji z wieloletnich wyjazdów zarobkowych do krajów Europy Zachodniej. W tych tradycyjnych regionach emigracji zarobkowej wiele gospodarstw rolnych pozostawało pod opieką kobiet, zmuszonych często do szukania dodatkowych źródeł dochodów w miejscu zamieszkania. W gospodarstwach agroturystycznych (a także w innych obiektach turystycznych) zajęcia związane z obsługą gości wykonywane są zazwyczaj przez kobiety. W literaturze dotyczącej turystyki

⁵ Szczególnie wiele obiektów noclegowych znajduje się w górach Sierra de Gredos i Sierra de Guadarrama, otaczających od północnego zachodu aglomerację Madrytu, bardzo popularnym wśród mieszkańców stolicy Hiszpanii rejonie wyjazdów weekendowych, zarówno latem jak i zimą (<http://www.sierranorte.com/guías/alojamientos.html>).

⁶ W katalogu *Turisgual – guía 2002*, wydanym przez stowarzyszenie *Red de Turismo Rural de la Provincia de Guadaluajara*, promowane są między innymi obiekty turystyczne znajdujące się w prawie całkowicie wyludnionych miejscowościach, przez które prowadzą szlaki turystyczne pozwalające na poznanie tradycyjnego budownictwa regionu Sierra Norte (*Ruta de Arquitectura Negra*, *Ruta del Románico Rural*) oraz walorów przyrodniczych kilku parków krajobrazowych (Parque Natural de Heyedo de Tejera Negra, Parque Natural de Alto Tajo). Wiele z nich powstało w odrestaurowanych budynkach, np. Alojamientos Rurales „Molino del Batán” w miejscowości Molina de Aragón „w jednym z największych i najbardziej znanych XIX wiecznych młynów, położonych w dolinie rzeki Gallo”; Casa Rural „Valdicimbrio” to odrestaurowany dom wybudowany w 1737 r., w miejscowości Cantalojas, leżącej w Sierra de Ayllón; jego obecni właściciele wynajmują 2 dwuosobowe pokoje przez cały rok; proponują gościom wycieczki do pobliskich miejscowości znanych z licznych zabytków oraz do parku krajobrazowego Heyedo de Tejera Negra.

wiejskiej szczególnie wiele miejsca poświęca się roli kobiet w organizowaniu pobytu turystów, podkreślając ich wysiłki w celu zapewnienia gościom dobrych warunków wypoczynku i możliwie atrakcyjnego spędzenia czasu. Zwraca się także uwagę na fakt, że przyjmowanie turystów skłania kobiety do uprawy przydomowych ogrodów, a także większego zainteresowania wyglądem samego gospodarstwa i miejscowości (García-Ramón, Canoves, Valdovinos 1995). W lokalnych stowarzyszeniach integralnego rozwoju wsi powstających od początku lat dziewięćdziesiątych w północnej Portugalii wiodącą rolę odgrywają kobiety (Pessoas e Lugares 2000). Wywiady przeprowadzane przez autorkę z właścicielami nowych obiektów turystycznych w prowincji Segovia (w lutym 2002 r.) również świadczą o tym, że to właśnie kobiety były inicjatorkami tych przedsięwzięć i przejęły na siebie większość obowiązków związanych początkowo z adaptacją budynku na cele turystyczne, a następnie ze świadczeniem usług turystycznych.

Baza turystyczna organizowana i prowadzona przez rodziny mieszkające na obszarach wiejskich obejmuje stosunkowo niewielki odsetek ogólnej liczby miejsc noclegowych zarówno w Hiszpanii jak i w Portugalii⁷. Jej dalszy rozwój związany jest z różnicowaniem oferty i stwarzaniem warunków wypoczynku, jakich nie są w stanie zapewnić duże obiekty turystyczne, zlokalizowane w najbardziej popularnych regionach turystycznych. Wydaje się, że kształtowanie własnego produktu turystycznego przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych i kulturowych wsi stwarza szansę na zachowanie lub odtworzenie wielu cennych obiektów kultury materialnej i tradycji, stanowiących przedmiot zainteresowania wielu współczesnych turystów.

Literatura

- Alojamientos Rurales Cantabria – Guía 2002*. Asociación de Turismo Rural, Gobierno de Cantabria.
- Cals J., Capellá J., Vaqué E., 1995, *El turismo en el desarrollo rural de España*. Ministerio de la Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- Canoves Valiente G., Villarino Perez M., 2000, *Turismo rural en Portugal. Las mujeres piezas claves para „recibir” y „servir”*. [W:] García Ramon M., Baylina Ferra M. (red.), *El nuevo papel de las mujeres en el desarrollo rural*. Oikos-tau, Barcelona, 199-216.
- Cavaco C., 1995, *Rural tourism: the creation of the new tourist spaces*. [W:] Montari A., Williams A., *European Tourism. Regions, spaces and restructuring*. John Wiley, Chichester, 127-150.
- Ellingham M., Fisher J., Kenyon G., 2000, *Portugalia*. Pascal, seria: Praktyczny Przewodnik, Bielsko-Biała, wyd. III.
- Foronda Robles C., *La capacidad del turismo como dinamizador del medio rural*. [W:] Márquez Fernández D. (red), 2002, *Nuevos Horizontes en el Desarrollo Rural*. AKAL/Universidad Internacional de Andalucía.
- García Ramón M.D., Canoves G., Valdovinos N., 1995, *Farm tourism, gender and the environment in Spain*. *Annals of Tourism Research*, 22, 2, 267-282.
- Grande J., Flaño J., 2000, *Casas rurales con encanto*. seria Guías con encanto, Ediciones El País Aguilar, Madrid.

⁷ W 2001 r. w Hiszpanii było zarejestrowanych oficjalnie blisko 6000 obiektów noclegowych turystyki wiejskiej (*alojamientos de turismo rural*), co stanowiło 1,7% krajowej oferty noclegowej (Velasco A. 2002). W rzeczywistości liczba takich obiektów jest większa.

- Nácher J., Szmulewicz P., 2001, *Políticas de turismo rural. Un análisis crítico aplicado al caso de España*. Estudios y Perspectivas en Turismo, 10, 42-61..
- Normativa de actividades turísticas rurales. Decreto 31/1997*. Gobierno de Cantabria, Consejería de Industria, Turismo, Trabajo y Comunicaciones.
- Pessoas e Lugares*, 2000, Jornal de Animação da Rede Portugal LEADER II, Janeiro no. 4.
- Such Climent Ma.P., García Carreto Ma.M., 2001, *Turismo en espacios rurales*. [W:] Barrado D.A., Calaburg J., (red.) *Geografía mundial del turismo*. Editorial Síntesis, Madrid, 185-222.
- Tu casa de pueblo puede ser hoy un proyecto de turismo rural en Castilla y León*. Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo.
- Turisgual – guía 2002*, Red de Turismo Rural de la Provincia de Guadalajara.
- Turismo no Espaço Rural. Portugal – Guia Oficial 2001*. ICEP Portygal, Direcção Geral do Turismo, Lisboa.
- Velasco A., 2002, *La iniciativa LEADER II y el turismo rural en buena compañía. LEADER. Revista de Desarrollo Rural* 18 diciembre 2002, Número monográfico: *El turismo rural abre nuevos caminos*, 9-11.

Maria Skoczek

RURAL TOURISM AS A FACTOR OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN SPAIN AND PORTUGAL

Summary

In the countries of Western Europe, the development of rural tourism, primarily agro-tourism, began in the 1950s (France, Switzerland) and the 1960s (Ireland, Great Britain, Austria, Italy). Initially, it was treated as one of the factors stimulating the economy of rural areas. It was assumed that this would lead to the creation of new sources of income for rural residents and the modernisation of technical infrastructure. Improving the living conditions in rural areas and increasing the number of jobs outside agriculture was expected to help lessen the scale of youth emigration to towns. It turned out, however, that people from other areas (the so-called new farmers – *nouveaux ruraux*) took more interest in the development of tourist facilities in rural areas than the indigenous population. Tourism developed mainly in areas with outstanding natural assets, attractive both for tourists and for incoming owners of accommodation facilities, who treated provision of tourist services as the main, and not subsidiary, source of income. Nonetheless, even in such areas the number of people emigrating to towns was much higher than the number of “*nouveaux ruraux*”.

Depopulation of rural areas brought about the destruction of many old houses, which had been a significant component of the cultural landscape. The scheme to save historical monuments making up the world's cultural heritage, carried out under the auspices of UNESCO, has probably been one of the factors encouraging the local authorities to protect traditional architecture and preserving the traditional way of life, representing significant tourist assets of a particular location. In the 1990s, a new component appeared in the EU programmes relating to the development of tourism in rural areas – protection of cultural heritage.

More than twenty years' experience of Portugal and Spain in the implementation of various initiatives aimed to extend high-standard tourist facilities in rural areas prove that there is interest in such an offer among domestic and foreign tourists. The examples of creating new tourist facilities in the rural areas of Portugal and Spain, discussed in the paper, point to increased interest in using the residential resources of those areas while preserving the elements of traditional material and spiritual culture. People returning to northern Portugal and Galicia after many years' of economic emigration

to the Western European countries have played an important role in transforming former farm buildings into tourist facilities. In the literature on rural tourism, a lot of attention is devoted to the role of women in organising tourists' stay, stressing in particular their efforts to ensure good conditions for rest and leisure. Interviews conducted by the author with the owners of new tourist facilities in the province of Segovia (Spain) indicate that it were women who were behind those projects and who accepted the bulk of responsibility, initially related to the refurbishment of buildings and later to the provision of tourist facilities.

It seems justified to say that the shaping of indigenous tourist products drawing on the natural and cultural assets of the rural areas provides an opportunity to preserve or recreate many valuable objects of material culture and traditions, which the contemporary tourist seems to have interest in.